

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
ЛЬВІВСЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
імені ІВАНА ФРАНКА

ЛЕВЧУК ОКСАНА ІВАНІВНА

УДК 398(477):636.1

**ОБРАЗ КОНЯ В СИСТЕМІ ЗООМОРФНОЇ СИМВОЛІКИ
УКРАЇНСЬКОГО ФОЛЬКЛОРУ**

10.01.07 – фольклористика

АВТОРЕФЕРАТ
дисертації на здобуття наукового ступеня
кандидата філологічних наук

Львів – 2021

Дисертацією є рукопис.

Робота виконана на кафедрі української фольклористики імені академіка Філарета Колесси Львівського національного університету імені Івана Франка.

Науковий керівник: доктор філологічних наук, професор
Гарасим Ярослав Іванович,
Львівський національний університет імені Івана Франка,
професор кафедри української фольклористики
імені Філарета Колесси

Офіційні опоненти: доктор філологічних наук, професор
Янковська Жанна Олександрівна,
Національний університет «Острозька академія»,
професор кафедри філософії та культурного
менеджменту

кандидат філологічних наук
Галайчук Оксана Володимирівна,
Національний університет «Львівська політехніка»,
науковий співробітник відділу україністики
Міжнародного інституту освіти, культури та зв'язків з
діаспорою

Захист відбудеться «16» грудня 2021 року об 11.00 год. на засіданні спеціалізованої вченої ради Д 035.051.13 у Львівському національному університеті імені Івана Франка МОН України (79000, м. Львів, вул. Університетська, 1).

Автореферат розіслано «15» листопада 2021 року.

Із дисертацією можна ознайомитися в Науковій бібліотеці Львівського національного університету імені Івана Франка за адресою: 79005, м. Львів, вул. М. Драгоманова, 5.

Учений секретар
спеціалізованої вченої ради
кандидат філологічних наук, доцент

Р. О. Крохмальний

ЗАГАЛЬНА ХАРАКТЕРИСТИКА РОБОТИ

Міфопоетичний світогляд кожного народу виявляється в образній системі його народної творчості. Реконструкція давніх міфопоетичних уявлень дає можливість простежити шляхи розвитку ментальності народу. Образи та символи – це одиниці національні, які віддзеркалюють специфіку усної народної творчості, передають особливості народного світосприймання, тому саме їх першочергове дослідження допомагає виявляти самотність українського фольклору, його етноестетичні цінності. Еталонна національна естетосфера фольклорно-пісенної образности «наповнюється семантично майже тотожними, але формально дискретними поетичними символами» (Я. Гарасим).

«Національний характер, ментальність, вдача заховують у собі ті архетипні риси, які проявляються на особистісному та образному рівнях, а пізніше відображаються у фольклорі» (Ж. Янковська). Символіка народного світобачення, зафіксована в уснопоетичних творах, має здатність відображати різні хронологічні пласти культури, пронизує їх наскрізь і передає інформацію в майбутнє. Крім того, найархаїчніша група символів може слугувати одним із основних ідентифікаторів національної своєрідності фольклорних «полотен», виражає народну філософію, розкриває глибинний зміст міфологічного світосприйняття. Народнопоетичні символічні образи постають «надійним, а інколи навіть єдиним джерелом репрезентації та витлумачення архаїчного світогляду, позаяк кондексують та консервують у собі базові елементи культури, об'єднують і узгоджують різночасові уявлення» (Н. Пастух).

Актуальність теми дослідження. Символіка – це феномен, на який люди «наштовхуються» у своєму повсякденному житті, незалежно від того, розуміють вони це чи ні. Будь-яка символічна система – це спадщина біофізіопсихології мільйонів людей, продукт прогресу та розвитку культури й суспільства, бо є двоїтим виразником свідомости та підсвідомости, який гармонізує з духовним світом кожної людини.

Серед українського уснопоетичного образного розмаїття яскраво виділяється зооморфна символіка. Вивчення цієї символічної системи є актуальною проблемою української фольклористики, адже дає змогу простежити розвиток етносвітогляду від міфологічного світосприймання до сучасної епохи естетизації міфологем, трансформації їх у поетичні образи. «...Тварини – найуніверсальніші учасники образної системи фольклору, навіть такі характеристики, як колір і форма, в них мають динамічний характер (зміна масті, форми на різних стадіях розвитку)» (Н. Пастух). Тому особливої ваги набуває сьогодні дослідження образів тварин – виразників традиційного символічного значення, сформованого та закріпленого протягом тисячоліть.

Така універсальність зооморфних представників символічної системи українського фольклору вже неодноразово привертала увагу як українських, так і закордонних учених. Варто зауважити, що в сучасній гуманітаристиці вже сформувалася ціла плеяда дослідників українського та загальнослов'янського бестіарію. ґрунтовно проаналізовано окремі тваринні образи на широкому

українському фольклорному та обрядовому матеріалі (Н. Пастух, В. Пономаренко, А. Нікітіна), здійснено комплексний культурологічний аналіз зооморфної системи в народному світосприйнятті або усіх слов'янських народів (О. Гура), або української традиції (О. Сліпушко), з'явилися вагомі наукові студії тваринних образів у традиції окремих народів (Л. Гусев, А. Журавльов). Окремі розвідки в українській фольклористиці аналізують образ коня в межах загальнослов'янського контексту усної словесності (О. Поріцька), в українських історичних піснях (Л. Снігирьова), весільному ритуалі (І. Несен), сновидіннях і повір'ях (Г. Горохолинська), химерній прозі (Д. Куриленко), іконографічній традиції (Г. Горохолинська). Разом із тим комплексного дослідження про образ коня в системі зооморфної символіки українського фольклору із залученням обрядових матеріалів, що пояснюють текст, у сучасній фольклористиці й досі немає, що й зумовило актуальність пропонованої праці.

Зв'язок роботи з науковими програмами, планами, темами. Роботу виконано на кафедрі української фольклористики ім. акад. Ф. Колесси Львівського національного університету імені Івана Франка в межах тематичного плану науково-дослідницької програми «Усна народна словесність у науковому висвітленні: історичний дискурс, жанри, поетика» (державний реєстраційний номер держреєстрації 0116U002393, науковий керівник – д. філол. наук, проф. В. М. Івашків). Тему дисертації затверджено на засіданні Вченої ради Львівського національного університету національного університету імені Івана Франка (протокол № 18/4 від 28 квітня 2004 року).

Мета дослідження – теоретично обґрунтувати місце зооморфного образу коня в національній системі символів тваринного світу; виявити та систематизувати набір семантичних елементів, із яких складається комплекс українських народних уявлень про коня; з'ясувати значеннєво-функціональне наповнення образу-символу коня в українському фольклорі крізь призму жанру.

Реалізація мети передбачає виконання низки **завдань**:

- *узагальнити* історію та специфіку методологічних засад дослідження тваринних образів у слов'янській фольклористиці загалом та українській зокрема;
- *охарактеризувати* універсальність тваринного коду в українських фольклорних текстах;
- *дослідити* правила відбору елементів образу коня в символічну систему народної словесності;
- *розробити* власну схему опису зооморфного образу коня в українському фольклорі, на основі відомих методик опису тваринних персонажів;
- *виявити* за розробленою схемою характерні риси образу коня в українських фольклорних текстах;
- *з'ясувати* суть і природу міфологічного та символічного значення аналізованого зообразу;
- *висвітлити* семантику базових мотивів та сюжетних елементів за участю коня крізь призму жанру з акцентом на первісному міфологічно-символічному значенні цього образу;

- *простежити* значеннєво-функціональне наповнення образу-символу коня в українському фольклорі;

- *здійснити* інтерпретацію художніх фольклорних текстів з огляду на перехід міфологічно-символічного начала в естетичне;

- *визначити* місце образу коня в системі зооморфної символіки в аспекті етноестетики українського фольклору.

Об'єктом дослідження є різножанрові тексти української усної народної словесности.

Предмет дослідження – специфіка образу коня з його міфологічно-символічним значенням та функціональним навантаженням у системі зооморфної символіки українських фольклорних текстів (чи обрядів, обрядових та ритуальних ситуацій, якщо вони пояснюють текст).

Джерельною базою є твори українського фольклору різних жанрів та етнографічні записи. Залучення тих чи інших текстів залежить від наявности та функціонування в них образу-символу коня та ступеня розкриття міфосимволіки досліджуваного образу.

Теоретико-методологічною базою дослідження послуговували праці українських та іноземних учених: І. Вагилевича, О. Галайчук, Я. Гарасима, М. Глушка, В. Гнатюка, М. Грушевського, І. Гунчика, В. Давидюка, І. Денисюка, М. Дмитренка, М. Драгоманова, Л. Дунаєвської, А. Жайворонка, О. Івановської, В. Івашківа, Ф. Колесси, М. Костомарова, Р. Марківа, О. Наумовської, Н. Пастух, С. Пилипчука, О. Потєбні, О. Сліпушко, В. Сокола, І. Франка, Ж. Янковської, Н. Ярмоленко, Я. Ануєвича, Є. Бартмінського, Л. Виноградової, О. Гури, А. Нікітіної, С. Толстої та інших науковців.

Методи дослідження. Методологічні засади дослідження підпорядковані його меті, що зумовлює їх комплексний характер. Зокрема, задля систематизованого вивчення образу коня в текстах народної творчости українців й обґрунтованости висновків застосовано принцип контент-аналізу. Описово-аналітичний метод використано для характеристики досліджуваного корпусу зібраних текстів із подальшим узагальненням отриманих результатів. Із метою розгляду семантично-функціонального, символічного наповнення образу коня, розкриття його внутрішньої форми використано структурно-типологічний метод. Також застосовано компаративний метод для з'ясування загальнослов'янських чи світових універсалій і національно своєрідних рис образу коня в українській уснопоетичній традиції. Культурно-історичний метод застосовано для осмислення становлення образно-символічних характеристик коня в різножанрових фольклорних творах.

Наукова новизна одержаних результатів полягає в тому, що:

1. *уперше* в українській фольклористиці *здійснено* комплексне дослідження образу коня як однієї з основоположних частин символічної зооморфної системи українського фольклору;
2. на широкому уснопоетичному та обрядовому матеріалі *узагальнено* міфологічні уявлення про коня в синхронії й діахронії;

3. *проаналізовано* за власною схемою образ коня на морфологічному, акціональному, «соціальному» та мовному рівнях;
4. *окреслено* межу переходу від міфологічного сприйняття коня до естетизації його як поетичного символу в народному світогляді українців;
5. *узагальнено* особливості амбівалентності образу коня в різножанрових текстах українського фольклору.

Теоретичне та практичне значення. Матеріали дисертації, її теоретичні положення та висновки можна застосувати при викладанні загальних курсів із народнопоетичної творчості й міфології для студентів філологічних факультетів класичних і педагогічних університетів; при підготовці спецкурсів і спецсеминарів із питань народної образності та символіки для студентів-фольклористів, культурних антропологів; у процесі створення підручників та словників для студентів-філологів; у практичній роботі вчителів-словесників.

Наукове та практичне значення роботи полягає в осмисленні образу коня української уснопоетичної традиції в контексті міфопоетичного та символічного дискурсу. Дослідження специфіки семантико-функціональних особливостей, символічного навантаження образу коня в українському фольклорі в порівнянні з іншими представниками зооморфної системи нематеріальної культурної спадщини сприяє подальшому висвітленню глибинних структур не тільки міфологічних текстів, а й світоглядних основ українства, а також культурних взаємодій українців з іншими народами. Основні положення роботи можуть стати підґрунтям для подальших досліджень зооморфних образів як національної фольклорної спадщини, так і культурної традиції інших народів світу.

Особистий внесок здобувача. Дисертація узагальнює самостійні фольклористичні дослідження й теоретичні висновки. Будь-які форми використання праць інших авторів супроводжують відповідні покликання.

Апробація результатів дослідження. Основні положення дисертації апробовано на міжнародних та всеукраїнських наукових конференціях, семінарах, зокрема: Всеукраїнській науково-практичній конференції «Микола Костомаров і Пантелеймон Куліш та актуальні питання української фольклористики. (До 190-ліття від дня народження М. Костомарова і 110-ліття від дня смерті П. Куліша)» (Львів, 2007), Міжнародній науковій конференції «Українська філологія: школи, постаті, проблеми» до 160-річчя до дня заснування кафедри української словесності у Львівському університеті (Львів, 2008), Міжнародній науковій конференції до 70-річчя кафедри української фольклористики імені Філарета Колесси у Львівському університеті (Львів, 2009), Міжнародній науковій конференції в рамках VI Міжнародного фестивалю українського фольклору «Берегиня» (Луцьк, 2010), Міжнародній науковій конференції «Українська література в загальноєвропейському контексті» (Ужгород, 2011), Міжнародній конференції молодих українців (Варшава, Республіка Польща, 2013), Всеукраїнській науковій конференції «Не попів слів, а серця жар»: філологічні обрії Івана Денисюка (до 90-річчя від дня народження)» (Львів, 2014),

Міжнародній науковій конференції «UKRAJINISTIKA – MINULOST, PŘÍTOMNOST, BUDOUCNOST» (Брно, Чехія, 2015), Міжнародній науковій конференції «Михайло Грушевський: учений, політик, державний діяч» (до 150-річчя від дня народження) (Львів, 2016), Міжнародній науковій конференції «Народна творчість українців у просторі та часі», проведеній в рамках Восьмого Міжнародного фестивалю українського фольклору «Берегиня», (Луцьк, 2018), Міжнародній науковій конференції «Пантелеймон Куліш: класик на терезах історії» (Львів, 2019), XVIII Всеукраїнській ономастичній конференції (Львів, 2019), Міжнародній науковій конференції «Українська фольклористика: витоки, здобутки, перспективи» (Львів, 2019), щорічних звітних наукових конференціях Львівського національного університету імені Івана Франка, наукових семінарах кафедр української фольклористики імені Філарета Колесси та української мови імені професора Івана Ковалика.

Публікації. Проблематику, теоретичні та практичні результати дослідження викладено у 18 публікаціях: 9 статей – у наукових фахових виданнях України (1 з них – англійською мовою), 1 стаття – у закордонному виданні (українською мовою), а також 8 – додаткові публікації. Усі статті написані одноосібно. У доробку дисертантки немає публікацій, виконаних у співавторстві.

Структура роботи. Дисертація складається зі вступу, трьох розділів, висновків, списку використаної літератури (256 назв) та списку використаних джерел джерел (4 назви). Загальний обсяг роботи – 240 сторінок, із яких 207 сторінок основного тексту.

ОСНОВНИЙ ЗМІСТ ДИСЕРТАЦІЇ

У **Вступі** обґрунтовано актуальність теми, визначено об'єкт і предмет дослідження, сформульовано мету, завдання, окреслено теоретико-методологічні засади, основні методи, розкрито наукову новизну, теоретичне та практичне значення роботи, зазначено її зв'язок із науковими програмами, планами, темами та відомості про апробацію результатів.

Перший розділ «Вивчення тваринних образів у слов'янській фольклористиці» складається з *трьох підрозділів*, у яких узагальнено історію та специфіку методологічних засад дослідження тваринних образів у слов'янській фольклористиці загалом та в українській зокрема, охарактеризовано універсальність тваринного коду в українських фольклорних текстах, досліджено правила відбору елементів образу коня в символічну систему народної словесности; розроблено власну схему опису зооморфного образу коня в українському фольклорі на основі відомих методик опису тваринних персонажів.

У *підрозділі 1.1. «Історія дослідження символіки зообразів»* на підставі аналізу численних праць із фольклористики, етнології, лінгвофольклористики простежено історію дослідження символіки тваринних образів, яка розпочинається ще з II ст. н. е. (александрійський «Фізіолог», «Ієрогліфіка» Горуполона) та продовжується в середні віки, коли багато авторів укладають бестіарії і співвідносять кожному тварину з певною стихією, тим самим

міфологізуючи як фантастичних зооподібних істот, так і реальних тварин. Такі твори найчастіше мають дидактичний характер.

З'ясовано, що у слов'янській фольклористиці тварини як один із вагомих елементів образно-символічної системи стають предметом аналізу ще з часів зародження наукових досліджень. Уперше реконструкцію символічного значення тваринних образів у 30-40-их рр. XIX ст. здійснили І. Вагилевич у рукописній праці «Слов'янська символіка» та М. Костомаров у розвідці «Об историческом значении русской народной поэзии».

Рукописна праця І. Вагилевича за обсягом досліджуваного матеріалу та повнотою аналізу відрізняється від будь-якої іншої тогочасної праці у сфері символікознавчих. Компаративістичний метод дає змогу авторові порівняти найуживаніші символи в образних системах фольклору та міфології слов'ян, турків, литовців, євреїв, германських народів, народів Італії, Індії, Японії, Китаю. Також важливим є поділ тваринного царства на класи, що відображає народне розуміння зоокласифікації. І. Вагилевич уперше у фольклористиці заговорив про універсальність тваринного образу-символу, що в сучасній науці розглядають як культурний тваринний код, який перебуває в постійному взаємозв'язку з іншими символічними кодовими системами.

Першим друкованим дослідженням української зооморфної символіки стала магістерська дисертація М. Костомарова «Об историческом значении русской народной поэзии», у якій автор наголошує на відмінностях понять «символ», «образ», «алегорія», «порівняння», водночас стверджуючи, що символічне начало лежить в основі будь-якого художнього образу уснопоетичної творчості українців. У своїй праці М. Костомаров розглядає рослинну символіку та символіку орнітофауни, а також окремі образи звірів, переважно найбільш міфологізованих.

Із XIX ст. відомі також узагальновальні дослідження про тварин в міфології різних народів О. Афанасьєва, В. Клінгера. Образам окремих зоовидів приурочена серія розвідок Д. Лепкого, М. Сумцова, Е. Маєвського. Народні уявлення про тварин розглядають у класичних працях О. Кольберг, К. Мошинський, Д. Маринов, А. Томов, Н. Нікольський та ін.

Із кінця 1970-их років почали виходити роботи співробітників Інституту слов'янознавства та балканістики РАН, у яких проаналізовані окремі зообрази. Серед досліджень кінця XX – початку XXI ст. вагомими є праці А. Журавльова «Домашний скот в поверьях и магии восточных славян», Л. Гусєва «Птицы русского фольклора», А. Нікітіної «Кукушка в славянском фольклоре». З-поміж сучасних досліджень символіки тварин якісно новою є монографія О. Гури «Символика животных в славянской народной традиции».

У сучасній українській фольклористиці конкретних зооперсонажів вивчають Н. Пастух у дисертації «Зооморфні образи в українському фольклорі. Образ зозулі», що пізніше виходить друком як монографія під назвою «Символика тварин в українському фольклорі: зозуля», та В. Пономаренко в дисертації «Еволюція хтонічного образу в українському фольклорі».

У *підрозділі 1.2. «Методологія аналізу тваринних образів»* виявлено, що методологічні засади дослідження зооморфних образів-символів закладені ще в XIX ст. у працях І. Вагилевича, М. Костомарова, М. Сумцова, Е. Масвського. Сучасні дослідники образно-символічної системи О. Гура, Н. Пастух, А. Нікітіна, Є. Бартмінський, З. Василько розбудовують методологію вивчення зооеlementів уснопoетичної традиції, розкриваючи нові можливості для реконструкції давніх світоглядних уявлень.

Враховувавши методологічні розробки сучасних етнолінгвістів та фольклористів, схеми опису тваринних персонажів (зооморфних образів) О. Гури, А. Нікітіної та Н. Пастух, пропонуємо власну схему опису образу коня в українському фольклорі. Міфологічний образ коня аналізуємо, простежуючи його специфічні характеристики на морфологічному, акціональному і «соціальному» рівнях часто через застосування методу бінарних опозицій. Символічне значення окремих елементів цілісного образу тварини з'ясуємо за функціональним принципом (функціональною спільністю виявлення образу і символу (методологія А. Нікітіної)), а також на мовному рівні.

Особливістю методики нашого дослідження вважаємо відбір матеріалу, при якому відходимо від традиційної для фольклористичних праць структури, яка базується на жанровій приналежності текстів. Також залучаємо до аналізу й великий обсяг етнографічних та лінгвістичних даних.

У *підрозділі 1.3. «Інтерпретація образу-символу коня у фольклористичних працях»* на основі розгляду наявної в наукових працях інтерпретації образу-символу коня, висновкуємо, що ця тварина постійно виявляє свою амбівалентну сутність, що подекуди призводить навіть до контраверсійних узагальнень. Дослідники вважають: кінь – це символ сонця, боротьби зі злом та темрявою, символ доброго, божественного, святого, атрибут однієї з характеристик образу козака – вoйовничості, символ козацької слави та мужності, вірної дружби, швидкості, витривалості, степової волі, «релікт наїзницького способу життя». Водночас кінь – амбівалентний образ посередника між «тим» та «цим» світами, хтонічна або ж напівдемонічна істота з відомої української казки «Кобиляча голова», вісник смерті свого господаря.

Незважаючи на неоднозначність трактування символічного навантаження образу коня в українському народному світобаченні, усі науковці не заперечують, що домінує позитивне сприйняття цієї тварини як вірного товариша, самовідданого помічника, пов'язаного з образами козака, воїна, степу, волі.

У *другому розділі «Міфологічний образ коня: структура й поетика»*, який складається з *трьох підрозділів*, за розробленою схемою виявлено характерні риси образу коня в українських фольклорних текстах, з'ясовано суть та природу міфологічного значення аналізованого зообразу, висвітлено семантику базових мотивів та сюжетних елементів за участю коня крізь призму жанру з акцентом на первісному міфологічному значенні цього образу.

У *підрозділі 2.1. «Морфологія фольклорного образу коня»* доведено, що образ коня небезпідставно інтерпретують як одну із найбільш міфологізованих межових тварин в українській фольклорній традиції, яка може поєднати всі три

частини вертикального світу (небо, земля та підземне царство), не знає кордонів по горизонталі, єднає культурний простір людини, неосяжні простори лісу, степу, гір і навіть водну стихію. У народних уявленнях кінь – не тяглова тварина, а швидше дика, що співвідноситься не так із землею чи ріллею, як із лісом, стихією, потойбіччям. Зовнішні ознаки образу хоч і відтворюють реальний природний вигляд тварини, додатково реалізовані в астрально-зооморфній (у казці трое чарівних коней пов'язані з образами місяця, сонця та зір відповідно), нулевоморфній (у народних повір'ях відьма, що перевтілюється в коня, стає невидимою; у гуцульській казці з верби, яка символізує дух предка, виходить «кінь невидющий»), аморфній (в анекдоті зовнішній вигляд коня виявляється через протиставлення з екзотичним для українців тварин) іпостасях та у формі атмосферних стихій (у загадках та казках в образі коня виявляються вітер, хмари, грім, блискавка тощо). Гібридна зооморфна суть тварини в українському фольклорі найяскравіше реалізується в образі казкового коня із крилами, що підтверджують елементи матеріальної культури (орнаменти вишивки, писанок, геральдика).

Колірний код образу коня в українському фольклорі також несе амбівалентну інформацію. Значення сакральності передається за допомогою білої барви, а образ білого коня найчастіше пов'язаний з образами святих або й самого Господа. Водночас це стародавній символ жалоби, тому в українських міфологічних легендах образ білого коня символізує смерть. Буланний чи вороний кінь асоціюється з темрявою чи нечистою силою, тому ніч як уособлення усього «темного» сидить на буланому коні. Інколи й вороний або сірий кінь є супутником чи помічником святого, а Господь їздить на сивій кобилі. Сивий кінь разом із Богом дає благословення парубкові на щасливий шлюб. Це сакралізована істота, яка стає оберегом від «злих мислей», сублімованих у напої, який дає при першій зустрічі теща зятеві, а той виливає коневі на гриву, щоб тварина потоптала «отруту», врятувала щастя молодих. У пісенних текстах переважають білий, вороний, буланний, сивий та рудий атрибути. Золотий та срібний кольори вказують на фантастичність, незвичайність або сакральність зооперсонажа. Булана масть коня має в текстах негативну чи навіть демонологічну конотацію, бо вродженим відьмам народна уява приписувала чорну смугу на спині. Рябих коней не цінували в господарстві, бо вважали, що таким тваринам в часі їх хвороби важко допомогти замовляннями і вони «не ведуться». Образ лисого коня (з білою (світлою) подовгуватою плямою на голові) асоціюється або з астральною символікою, бо загадка називає місяць лисим конем («*Лисий кінь у ворота загляда*»), або зі символікою рекрутчини («*Лисий коню, лисий коню, а зельізні пута, як наважу, дьівку зраджу, а сам за рекрута*»).

Стать тварини не завжди співвідноситься з чоловічою та жіночою символікою. З образом коня, як правило, пов'язується позитивна семантика та символічне наповнення, у той час як образ кобили переважно має негативне або сатиричне навантаження. Винятком можуть слугувати зооморфізовані явища природи, що виявляються в народних загадках у міфологізованому образі сивої чи білої кобили. Майже всі фольклорні вершники – персонажі чоловічої статі.

Винятком може бути тільки ніч на буланому коні чи Пречиста – на білому у замовляннях. Чоловіче начало тварини підсилюється семантикою вершників-чоловіків, які, як своєрідні атрибути коня, наділені символікою святости, верховенства, первинности, царственності («*Їхав Петро на білому коні...*», «*Наш господарик молодий, пуд ним коник вороний*»). Опозиція статевої належності найчастіше співзвучна з протиставленням «земний світ – тридцять царство (підземний світ, морські глибини тощо)». Якщо в казці кінь – помічник головного героя, його побратим, то кобила належить чорноморській царівні, відьмі, чортові або іншим представникам потойбіччя. Такий висновок не може бути беззастережним, адже не завжди сутність образу коня залежить від поділу за статтю.

Характеристика «*красивий – потворний*» пов'язана з опозиціями свій / чужий, чистий / нечистий, чоловічий / жіночий. Краса коня – це не завжди початкова характеристика зообразу. Герой чарівної казки при першій зустрічі бачить і обирає найгіршого коня, який, лише пройшовши певні етапи становлення, набуває привабливих ознак, таких, як: «золота грива», «шовковий хвостик», «срібні копитця». Еталоном краси в народних легендах є богатирський кінь, наділений надзвичайними можливостями та аномальною будовою тіла. *Тілесні аномалії* (крила, три ноги або ж дванадцять) виділяють тварину із низки однотипних. Нерідко символічну місію відведено певній частині цього зооперсонажа: голові (наприклад, Кобиляча голова з однойменної народної казки), шерстинці (волосині), гриві чи хвосту тощо.

Вікові критерії обраности тварини найчастіше коливаються між молодістю та старістю. Вік коня найчастіше пов'язується зі *зростом* тварини. Полярні характеристики за зростом вказують на обраність тварини, її чарівні функції, належність до потойбіччя чи ворожого світу (в образі дуже великих тварин постають морські кобили, яких пасе чорноморська дівчина, або ж з'являється смерть). Водночас із розміром тварини у фольклорі, як правило, пов'язані уявлення про відсутність чи наявність фізичної сили.

Запах у казці має лише кінь зі змієвого світу. Цей запах не має оцінної характеристики, тобто не є ані хорошим, ані поганим. Така властивість хтонічного коня слугує своєрідним вказівником, особливою міткою змієвої власности.

У *підрозділі 2.2. «Акціональні характеристики образу коня в українському фольклорі»* звернено увагу на такі особливості: 1) рух (спосіб руху, якісні характеристики руху, місце перебування чи руху, тривалість (час) переміщення тощо); 2) мовлення (діалоги з головним героєм та іншими персонажами, питання, прохання, віщування, перестороги тощо); 3) інші дії (дмухати на кишляче молоко, остуджуючи його; поїти героя «сильною», «живою» водою, передавати героєві чарівний атрибут; перевтілювати лицаря на тварину чи іншу істоту тощо). Кінь в українських народних творах розмовляє людською мовою, літає понад хмарами, допомагає героєві виконувати надреальні завдання, наділений золотою чи срібною атрибутикою, уміє перевтілюватися в інших істот тощо.

Основне місце перебування тварини як репрезентанта міфічного світосприйняття в текстах народних творів – нежитловий простір, найчастіше ліс, поле, степ, гори, дорога, тобто «чужі» локуси. Чарівний кінь завжди виконує роль медіатора між світами, а час, тривалість переміщення в казковому просторі не мають чітких меж. Швидкість коня порівнюється зі швидкістю вітру, що зайвий раз засвідчує обраність тварини в ієрархії зооморфних образів українського фольклору.

Серед акустичних проявів образу коня виявлено як зооморфні (іржання), так і антропоморфні (людське мовлення). Найяскравішою акустичною характеристикою образу є його вміння розмовляти «людською мовою», через що чарівний кінь стає повноправним персонажем казкового епосу. Діалоги коня з головним героєм часто виконують функцію сюжетотворчого елемента чарівної казки. Часто розмова коня-помічника з лицарем створює враження, що головним у казці є кінь, а вершник – лише сполучна ланка між потойбіччям, яке представляє тварина, та земним світом.

Кінь може перевтілювати свого господаря та й сам теж уміє перевтілюватися, зокрема в орла, бо спорідненість образів коня та птаха сягає глибокої давнини й відображає світоглядні уявлення українського народу про подолання межових ситуацій.

У *підрозділі 2.3. «Соціалізація» фольклорного образу коня* з'ясовано, що образ тварини у фольклорній картині світу є частиною складних соціальних відносин («родинних», «релігійних», «етнічних», «виробничих» тощо), найчастіше займаючи визначене становище в ієрархії всієї зоосистеми або ж навіть світобудови загалом. Соціальний рівень образу коня – це з'ясування таких аспектів, як: 1) генеза (народження, виникнення, поява у творі); 2) приналежність до певного світу (божественного, земного, потойбічного); 3) «національність» коня; 4) кількісна характеристика; 5) ієрархія всередині класу; 6) контакти, взаємини тварини з іншими істотами у фольклорних творах (дружба, ворогування, кровна спорідненість тощо).

Походження чарівного коня часто переплітається з його належністю до певного світу та метаморфозами, які відбуваються з образом та довкола нього. Виявлено кілька мотивів генези чарівного коня в українських народних казках та міфологічних переказах: кінь народжується в один день із царським сином; з'являється з могили батька як подарунок; герой обирає коня зі стада спіяманих або подарованих незвичайних тварин; герой здобуває новонароджене лоша в потойбічному світі; герой купує коня на ярмарку за порадою сторонньої людини; герой здобуває коня в поєдинку зі змієм або викрадає його з потойбічного світу; герой вилучує коня в Баби-Яги, чорта тощо; на коня перетворюється інша тварина (здебільшого вовк) та демонічна істота.

Народні повір'я підтверджують демонічне походження тварини (чорта перетворюють на коня), обрядові ж пісні, навпаки, засвідчують, що кінь має божественне походження – це дар Матері Божої чи самого Господа парубкові.

Українська фольклорна творчість характеризує образ коня й за національними ознаками. Стала народна мовна формула порівнює щось або

когось великого з татарським конем («*великий як татарський кінь*») теж не просто так. Вороги українського народу, що нападали з півдня й довгі століття терзали наші землі, асоціювалися з кінними загонами, тому й татарський кінь – символ ворога.

Кінь як біологічний вид є стадною твариною. У кожному табуні обов'язково є його глава, кінь-охоронець – великий та надзвичайно сильний. Магічну функцію в чарівній казці виконує не чисельне стадо, а лише один – обраний кінь, який відрізняється від своїх біологічних родичів фантастичними рисами, надзвичайними можливостями тощо.

Контакти між тваринами виявляються через фольклорні мотиви про кровну спорідненість, подружній зв'язок, кумівство, дружбу, ворожнечу, змагання. У текстах українського уснословесного корпусу кінь налагоджує найтісніші контакти з людиною, що виявляється через чотири форми «єднання» людини з твариною як істотою сакральною чи навіть божеством: 1) поїдання священної тварини; 2) статеве єднання з твариною; 3) народження дітей від тварини; 4) зовнішнє наслідування тварини.

Часто кінь є власністю змія, його другом і порадником або найціннішим, що є в підземного володаря. Отже, викрадення коня героєм чи захоплення його як бойового трофея символізує передачу влади, тоді як сам кінь стає помічником свого нового господаря або несе прокляття. Подальшу боротьбу богатиря з іншими казковими супротивниками сприймаємо як продовження боротьби зі змієм, який перейшов у іншу іпостась.

Соціалізація коня виявляється й у межах товарно-грошових стосунків між людьми. У текстах пісень кінь – це одна з найбільших цінностей господаря, який використовує тварину, як винагороду за певні блага для себе.

У **третьому розділі «Поетична символізація образу коня в українському фольклорі»**, який складається з *шести підрозділів*, з'ясовано символічне значення аналізованого зообразу, простежено значеннєво-функціональне наповнення образу-символу коня в українському фольклорі, здійснено інтерпретацію художніх фольклорних текстів з огляду на перехід міфологічно-символічного начала в естетичне, виявлено лінгвальні особливості структури зообразу, визначено місце образу коня в системі зооморфної символіки в аспекті етностетики українського фольклору.

У *підрозділі 3.1. «Козак без коня – як воїн без зброї». Кінь – символ лицарства*» проаналізовано поетику образу коня як символу лицарства («*Осідлаю коня вороного та поїду до царя добиватись лицарства*»). Кінь частіше власність воїна, аніж землероба, а тому співвідноситься з уявленнями про волю, безмежні степові простори, військові походи та козаків, є обов'язковим атрибутом зрілого чоловіка-воїна, символізує лицарську вдачу господаря, його незламний дух, прагнення свободи та незмінне бажання за неї боротися, є символом духовної чоловічої міцї та лицарського благородства, чоловічого ества загалом. Поширеним в українському фольклорі є мотив погрози продати коня. Але в розмові кінь нагадує господареві, що порятував його «*з трьох побоїв*», «*Дунай перескочив, не замочив ані копитця, ані стремена, ані тебе молодца*», і тому

козак не може відмовитися від свого безцінного помічника. Образ коня у весільній поезії слугує атрибутом лицарської вдачі нареченого та його «дружини». «Княжі дружинники», які, «золотими сіделечками» осідлавши коней, побували в різних краях, «видали» різні дива, заряджені «воєнною енергією».

Підрозділ 3.2. «Кінь – товариш та порадник. Символізація вірності та відданості» аналізує тісно пов'язану зі значенням лицарства символіку вірності та відданості коня господареві. У пісенних текстах козак звертається до коня як до побратима, товариша (*«Сивий коник – то мій брат», «Бачу коня вороного, товариша свого й друга дорогого»*), просить розрадити, «розбити тугу» допомогти, розділити його радість, передати вісточку близьким та рідним про нього. Кінь – улюбленець козацької доби, що символізує козацьку долю (*«Як сів на коня, то й доля моя»*), він ніколи не зрадить (*«Кінь не видасть – і ворог не знайде»*). Той козак, який сидить на коні, у бою завжди має перевагу над «пішим-піхотинцем».

У **підрозділі 3.3. «Кінь – вісник смерті»** зосереджено увагу на аналізі функції тварини – вісника смерті, підтверджено, що образ коня в уснопоестичному корпусі українців суголосний із культом померлих, циклічності природи та всього живого. Символіка смерті виявляється й у генезі зообразу, і в амбівалентній сутності тварини. Народна пісня естетизує провісницьку функцію коня, деміфологізуючи її. На полі бою кінь нерідко стає свідком смерті воїна. По смерті господаря, основне завдання вірного друга та слуги – сповістити родину про загибель козака. Порівняння смерті руських воїнів біля річки Каяли в «Слові о полку Ігоревім» із весільним гулянням М. Максимович вважає запозиченим з українського пісенного фольклору, тому й типовими для народної лірики та баладного ліро-епосу є уявлення смерті як весілля. Про таке «весілля» господар просить коня повідомити родину: *«Ой не кажи коню, що я сі втотив, Лише кажи, ворон-коню, що м сі оженив»*. В одному з варіантів пісні «Ой у полі жито», слова з якої викарбувані на надмогильному хресті на Байковому кладовищі, де похований відомий актор Іван Миколайчук, кінь – уже не вісник смерті, а істота, здатна своєю волелюбністю, жагою до життя розбудити козака, повернути його зі світу мертвих: *«Ой устань, козаче, Устань, молоденький, По діброві ходить-бродить Твій кінь вороненький. Нехай собі ходить, Нехай собі бродить, Прийде тая годинонька, Що він мене збудить»*. Символічне значення вісника смерті виникає як продовження медіаторної функції коня, який замикає колообіг у житті людини: подарована предком тварина сповіщає про смерть господаря, повертаючи його до «того» світу.

Підрозділ 3.4. «Кінь – свідок почуттів ліричного героя. Еротична символіка образу коня» актуалізує еротичну функцію образу коня, тісно пов'язану із процесом створення нової сім'ї. Парубок, що залиняється до дівчини, зваблює її, пізніше сватається та одружується, і на жодному з цих етапів не може обійтися без свого вірного товариша. Нестримна сила коня, який поривається в дорогу, символізує непоборне бажання молодця якнайшвидше заволодіти дівчиною, створити з нею свою родину: *«Не можна коня утримати, Не можна коня утримати, Бо мій коник добре знає, Сам до дівчини завертає»*. Кінь

допомагає не тільки дістатися до двору дівчини, а й викликати її на побачення. Значення своєрідного «дзвоника» має удар кінських копит («*Удар копитами твій під воротами, Й а там вийде дівчинонька з чорними бровами*»). Нерідко кінь виступає еротичним символом чоловічого начала. Рута, рутвяний вінок у фольклорному мовленні – символ дівочтва, незайманости, дівочої цноти, відповідно потоптати (потолочити) руту – означає позбавити цноти. У весільних піснях кінь виступає помічником, власне, і в таких інтимних справах («*Тута, коники, тута! Тут насяна рута, – Тута нам постояти, Цю руту потоптати...*»; «*Та не пускай та Івана з буюрами, Бо винесе сад-виноград за ногами... Потолочить буйну руту кониками*»). У різних українських народних піснях хлопець просить напоїти його коня («*Ой ти, дівчино, мила, чорнобрива, Напій же мені коня!*») У подібних піснях відмова дівчини напоїти хлопцеві коня має підтекст незгоди вступити в інтимні стосунки («*Невеликий ти пан, напій собі коня сам!*»; «*– Не напою, бо ся бою, бо це-м не твоя*»). Дівчина сприймає просьбу не просто як залицання молодця, а як підмову, спонування до інтимної близькості. Отже, напоїти коня – це не лише прийняти залицання парубка, про що згадували вище, але й вступити в інтимні стосунки. У поетичному мотиві напування чи годування коня, що розповсюджений у баладах, піснях про кохання, весільній поезії, тварина виступає посередником між хлопцем та дівчиною, вказує на взаємну прихильність між молодими людьми, що згодом сприятиме створенню нової родини.

У *підрозділі 3.5. «Мовний образ коня в системі народних уявлень українців»* встановлено що аналіз символічного значення фольклорних образів не можливий без лінгвістичного аспекту. Зокрема, важливим є етап з'ясування етнокультурних фольклорних символів на основі їх вербального вираження в конкретних мікротекстах. Цікавим із погляду сучасного сприйняття коня через призму народного світоглядного мислення є мотивація називання, надання клички коневі як свійській тварині. На основі аналізу, проведеного з гіпонімічним матеріалом зі «Словника зоонімів північно-західної України», можемо зробити висновок, що, окрім прямого значення, у народномовній картині світу українців гіпоніми набувають вторинної асоціативно-символічної семантики. Наприклад, гіпонім *Пегаєс*, мотивований іменем міфічної істоти з давньогрецьких міфів – чарівного крилатого коня (грец. Πήγασος), водночас мотивується й вторинною семантикою – «кінь, що швидко бігає»; кличка *Голяф*, утворена від імені старозавітного силача-велетня, мотивована також і асоціативно-символічною семантикою лексеми – «сильний». Гіпоніми *Буревій*, *Вихор*, *Вітер*, *Тайфун*, *Торнадо*, *Ураган*, *Блискавка*, мотивовані яких виступають назви явищ природи та вітрів, водночас вказують на швидкість пересування тварини. Клички коней *Люцифер*, *Аполлон*, що утворилися від власних назв міфічних персонажів, мотивовані їхніми вторинними значеннями «злий», «красивий» відповідно. Майже всі гіпоніми, утворені від назв тварин, виявляють мотивацію за асоціативною схожістю коней із цими тваринами чи за символічним навантаженням назв тварин у мовній картині світу українця. Кінь (у прямому значенні) – це родова назва великої переважно свійської однокопитної тварини,

яку використовують для перевезення людей і вантажів. У звичайному й фольклорному мовленні лексема *кінь* має чимало синонімів та словотвірних варіантів, наприклад: *шкапа* («Вівса шкапа з'їла, так і віз побила»), *коняка* («Коняка, собака – то шура єднака»), *лошак* («Горе тому козакові, нема сіна лошаків»), *кляча* («У клячі грива довга, та ум короток»), *мерин* («Бреше як сивий мерин») тощо. Трапляються й окремі здрібнілі назви на позначення молодняка або тварини неозначеного росту: *лоша*, *лошатко*, *лошачок*, *жереб'я*, *коненя*, а також чітко простежуємо в мові поділ за статевою ознакою: *кінь* / *кобила* (*кобилиця*), *лошак* / *лошниця* тощо. Можемо виявити в українському паремійному фонді й власні назви на позначення коня, зокрема *Сивко* («Люблю Сивка за звичай: хоч крекче, та везе»). Серед основних позитивних компонентів символічного значення етноніма *кінь* в українському фольклорному мовленні виділено «працьовитість», «досвідченість», «волелюбність», «нескореність», «швидкість», «силу», «вірність» тощо. Серед негативних символічних значень зоолексеми *кінь* у фольклорному мовленні виокремлено «незграбність», «ледачість», «норовитість, неслухняність», «ненажерливість», «тупість, недоумкуватість». Більшість негативних конотацій виражено в пареміях іронічного та сатиричного характеру, де різко чи завуальовано висміюються риси характеру чи поведінка людей.

Підрозділ 3.6. «Етноестетика фольклорного образу коня» констатує, що серед тваринної образно-символічної системи пісенного фольклору зображення коня відзначається найвищим рівнем естетизації, це «безсумнівний еталон серед естетизованих тваринних символів» (Я. Гарасим). Цей образ є різностороннім як на формальному, так і на смисловому рівнях. Зростання естетичної вартости образу коня подекуди досягається засобами художньої умовности. У такому випадку портретизацію одного з провідних зооморфних персонажів весільної драми творять через моделювання очікуваних обрядодій, відсутність яких *de facto* не дає цьому зооперсонажеві можливості брати участь у ритуалі. Таким чином, естетичне тут виступає як невід'ємний атрибут міфопоетичного («...*Єще мої ноженьки всі чтери не ковани, Єще моя гривонька не розчешена, Єще мос сідельце не гаптовано, Єще мій хвостонько не зав'язаний, Єще моє чолонько не крашено*») Іосі communes (за І. Денисюком), що, безперечно, створюють специфічний фольклорний мікросвіт, для образу коня це і звичні для нас епітети *коник вороний*, *шовковий хвостик*, *золота грива*, і метафора *коником грати*. Образ вороного коня, який так часто трапляється в ліричному фольклорі, слугує переважно для естетизації фольклорного мовлення. Епітет *вороний* настільки узвичаївся в ліричних творах, що не сприймається як барва, а є клішованою частиною народнопоетичного зобразу. Хоча дослідження символики чорного кольору в українському народному мисленні стверджують, що ця барва має переважно негативне символічне навантаження, *вороний кінь* – це один із найпрекрасніших позитивних образів українського фольклору («*Ой у саду, саду-винограді Стояв кінь вороний у наряді*»).

Постійні метафори *коником грає* і *море грає*, що паралельно функціонують у народних піснях, створюють динамічні картини «граціозного «танцю» коня й

бухливості водяної стихії» (І. Денисюк). У незвичайного диво-коня з українських обрядових творів грива золота, золотосяйна, сріблом поплутана, копита та сідло теж золоті чи срібні («*За ворота на мураві Шовком коні попутани, Сріблом гривоньки поплутани*»). Але нам не дивні такі атрибути казковості, це постійні епітети, «epitheta ornamentia». Навіть незвичайні морфологічні, акціональні та «соціальні» характеристики коня сприймаються як засоби естетизації народної пісні. Ознаки «золота грива», «срібні копита», «шовковий хвостик» стають постійними епітетами, а міфологема трансформується в поетичний образ.

Висновки стисло підсумовують результати дослідження.

Дослідження образу коня в системі зооморфної символіки українського фольклору, аналіз та інтерпретація символічного навантаження зооморфного персонажа в різножанрових творах усної словесності дали можливість простежити еволюцію міфологічного начала зображу до власне поетичного. Багатство фольклорного, мовного та етнографічного матеріалу, який представляє світоглядні уявлення українців про образ коня, свідчить про визначне місце зображу в системі тваринних символів уснословесної творчості та загалом в координатах національної картини світу нашого народу.

Універсальність культурного тваринного коду у творах українського фольклору не піддається сумнівам, бо зобрази найбільш близькі людині, часто фізіологічно та психологічно пов'язані з нею, перебувають у тих самих координатах макрокосмосу. Наївна картина світу українців сприймає тварин як повноправних членів культурного простору.

Розроблена схема опису образу коня та його символіки в українському фольклорі ґрунтується на засадах поетапного аналізу елементів: від міфологічних у найдавніших жанрах усної словесності до поетичних, естетизованих у пісенній творчості та стійких мовних формулах.

Портрет тварини часто виступає основою вибудовування всього зображу. Особливості зовнішнього вигляду коня, його розмір, вік, стать, тілесні аномалії зумовлюють роль зооморфного персонажа, яку він виконує в тому чи іншому фольклорному тексті, його символічне значення. Іноді простежуємо й зворотний процес у системі взаємозв'язків «морфологія – суть, значення, функції». Адже вироблена в народній свідомості символічно-міфологічна роль конкретного зображу в певному фольклорному жанрі має значний вплив на створення портретних характеристик цієї тварини словесними засобами. Якщо в уявленнях давніх українців кінь допомагає долати етапи переходу з одного світу в інший, отже, наділений надприродними можливостями, має значення божественного посередника, то й зрозуміло, що зовнішній вигляд такого зооперсонажа далекий від реального.

Образ коня наявний у творах фольклору різних жанрів, але кожен жанр словесного мистецтва вимальовує якісь нові риси цього зооморфного символу, які утворюють цілісну картину народного бачення, світоглядних, міфологічних та естетичних уявлень українців про тварину. Дослідження згаданого образу тварини має ще великі перспективи, адже в спеціальних наукових студіях може

бути розглянута природа та функціональне символічне навантаження на матеріалі текстів одного жанру або ж розгорнуте компаративістичне дослідження образу коня на основі фольклорних матеріалів різних культур.

Основні положення дисертації викладено в таких публікаціях:

Статті в наукових фахових виданнях України:

- Левчук О. Інтерпретація образу-символу коня в дослідженнях фольклористів. *Вісник Львівського університету. Серія філологічна*. Вип. 37. Українська фольклористика. Львів: ВЦ ЛНУ ім. І. Франка. 2007. С. 388–393.
- Левчук О. Символічне значення зооніма *кінь* (на матеріалі українських народних паремій, загадок та фразеологічних одиниць). *Вісник Львівського університету. Серія філологічна*. Вип. 46. Львів: ВЦ ЛНУ ім. І. Франка. 2009. С. 267–273.
- Левчук О. Образ чарівного коня в українському казковому епосі. *Наукові записки Тернопільського національного педагогічного університету імені Володимира Гнатюка. Серія: Літературознавство*: За ред. д.ф.н., проф. М. П. Ткачука. Вип. 28. Тернопіль: ТПНУ. 2009. С. 373–384.
- Левчук О. Зооморфні образи українського фольклору: історія і методологія дослідження. *Сучасні проблеми мовознавства та літературознавства: Зб. наук. праць*. Вип. 15. Відп. ред. І. В. Сабадош. Ужгород: Вид-во УжНУ «Говерла». 2011. С. 173–178.
- Левчук О. Мовний образ коня та його атрибутивні характеристики в українському пісенному фольклорі. *Вісник Львівського університету. Серія філологічна*. Вип. 57. Львів: ВЦ ЛНУ ім. І. Франка. 2012. С. 136–146.
- Левчук О. Атрибутивна характеристика коня в говорі батюків (на матеріалі діалектних записів І. Верхратського). *Вісник Львівського університету. Серія філологічна*. Вип. 64, част. II. Львів: ВЦ ЛНУ ім. І. Франка. 2017. С. 222–227.
- Levchuk O. Verbalization of the functions of the horse in the Ukrainian folk song. *Вісник Львівського університету. Серія філологічна*. Вип. 68. Львів: ВЦ ЛНУ ім. І. Франка. 2018. С. 281–292
- Левчук О. І. Генеза та соціальна сутність образу коня в українській фольклорній картині світу. *Вчені записки ТНУ імені В. І. Вернадського. Серія: Філологія. Соціальні комунікації*. Вип. 30 (69). № 3. Част. 2. Київ. 2019. С. 171–176.
- Левчук О. І. Окремі аспекти «соціального статусу» коня в українській уснословесній традиції. *Вчені записки Таврійського національного університету імені В. І. Вернадського. Серія: Філологія. Журналістика*. Т. 32 (71). № 4. Част. 3. Київ: Вид. дім «Гельветика». 2021. С. 127–132.

Статті в закордонних виданнях:

Левчук О. Етноестетика образу коня в українських народних піснях. *Ukrainistika: minulost, současnost, budoucnost III. Україністика: минуле, сучасне,*

майбутнє III. Literatura a kultura. Limeratura ma kultura. Kolektivní monografie věnovaná 20. výročí zahájení výuky ukrajinštiny jako studijního oboru na Filozofické fakultě Masarykovu univerzity v Brně. Колективна монографія, присвячена 20-річчю україністики на Філософському факультеті Університету імені Масарика в Брно. Brno. 2015. S. 425–433.

Додаткові публікації:

1. Левчук О. Тваринна символіка в інтерпретації Миколи Костомарова. *Український смисл. Науково-популярний лінгвокультурологічний щоквартальник.* Дніпропетровськ: Вид-во ДНУ. 2008. С. 93–98.
2. Левчук О. Колірний код фольклорного образу коня та його символічне значення в українській народній творчості. *Міфологія і фольклор: Загальноукраїнський науково-освітній журнал.* № 1 (2). Львів. 2009. С. 29–36.
3. Левчук О. Диво-кінь в українських обрядових піснях. *Народна творчість українців у просторі та часі: Матеріали Міжнародної наукової конференції в рамках VI Міжнародного фестивалю українського фольклору «Берегиня».* За заг. ред проф. Г. Аркушина. Луцьк: Мистецька агенція «Терен». 2010. С. 332–338.
4. Левчук О. Колірна характеристика мовного образу коня в українському фольклорі: семантика та символіка. *Україноцентризм наукового сумління: Зб. наук. праць на пошану професора Зеновія Терлака.* Львів: Ліга-Прес. 2014. С. 312–332.
5. Левчук О. «Чом у мене коней вороних нема?»: народнопоетична символіка образу коня в поезії Тараса Шевченка. *Тарас Шевченко: Апостол правди і науки: матеріали Міжнародної наукової конференції.* Львів: ВЦ ЛНУ ім. І. Франка. 2015. С. 561–571.
6. Левчук О. «Релікт найзницького способу життя» та атрибут «hightlife’у»: образ коня в записях та інтерпретації професора Івана Денисюка. *Іван Денисюк: Не попіл слів, а серця жсар... : зб. наук. праць та матеріалів.* Львів: ВЦ ЛНУ ім. І. Франка. 2017. С. 173–180. (Серія «Українська філологія: школи, постаті, проблеми»; вип. 17).
7. Левчук О. Образ коня в піснях «з-над берегів Турського озера». *Народна творчість українців у просторі та часі. Наук. зб. / упр-ня культури, з питань релігії та національностей Волин. ОДА; Волин. краєзн. музей; Обл. наук.-метод. центр культури; Вол. обл. орг. Нац. спілки краєзнавців України.* Упоряд. А. Силюк. Наук. ред. В. Зубович. Луцьк. 2018. С. 323–329.
8. Левчук О. Принципи та мотиви номінації сучасної української гіпонімії. *Вісник Львівського університету.* Серія філологічна. Львів: ВЦ ЛНУ ім. І. Франка. 2019. Вип. 71, част. II. С. 420–425.

АНОТАЦІЯ

Левчук О. І. Образ коня в системі зооморфної символіки українського фольклору. – Рукопис.

Дисертація на здобуття наукового ступеня кандидата філологічних наук зі спеціальності 10.01.07 – фольклористика. – Львівський національний університет імені Івана Франка Міністерства освіти і науки України, Львів, 2021.

Дисертація є першим комплексним і цілісним дослідженням образу коня в системі зооморфної символіки українського фольклору. На підставі аналізу різножанрових творів уснопоетичної творчости та обрядів, ритуалів, що пояснюють текст, з'ясовано символічне значення тваринного образу у фольклорній картині світу українців. Простежено перцепцію образу коня від міфологічної в найдавніших жанрах фольклору до власне поетичної в ліричних піснях, малих фольклорних формах, народному мовленні. Доведено, що образ коня займає одне з визначальних місць у системі зооморфної символіки, виявляючи при цьому амбівалентну природу, але здебільшого позитивне функціональне навантаження.

Ключові слова: кінь, образ, символ, образно-символічна система, зооморфний персонаж, етноестетика, мовний образ.

STRESZCZENIE

Lewczuk O. I. Obraz konia w systemie symboliki zoomorficznej ukraińskiego folkloru. – Rękopis.

Rozprawa doktorska na uzyskanie stopnia naukowego kandydata nauk filologicznych, specjalność 10.01.07 – folklorystyka. – Lwowski Uniwersytet Narodowy imienia Iwana Franki Ministerstwa Edukacji i Nauki Ukrainy, Lwów, 2021.

Rozprawa jest pierwszym kompleksowym i integralnym studium obrazu konia w systemie symboliki zoomorficznej ukraińskiego folkloru. Na podstawie analizy różnych gatunków poetyckich oraz obrzędów, rytuałów objaśniających tekst, zbadano symboliczne znaczenie wizerunku zwierzęcia w folklorystycznym obrazie świata Ukraińców. Rozpatrzono percepcję obrazu konia od mitologicznej w najstarszych gatunkach folkloru do właściwie poetyckiej w pieśniach lirycznych, małych formach folklorystycznych, mowie ludowej. Udowodniono, że obraz konia zajmuje jedno z podstawowych miejsc w systemie symboliki zoomorficznej, ujawniając przy tym ambiwalentny charakter, ale z reguły pozytywne znaczenie funkcjonalne.

Słowa kluczowe: koń, obraz, symbol, system figuratywno-symboliczny, charakter zoomorficzny, etnoestetyka, obraz językowy.

ABSTRACT

Lewchuk O. I. The Image of a Horse within the System of Zoomorphic Symbolism of the Ukrainian Folklore. – Manuscript.

The PhD thesis is the first complex and integral study of the image of a horse within the system of zoomorphic symbolism of Ukrainian folklore. The research analyzes and generalizes the history of the study of animal images in Slavic folklore in general and in Ukrainian in particular. The specificity of methodological bases of

zoomorphic figurative and symbolic folklore system analysis is revealed. On the basis of the methods of description of animal characters already known in Slavic science (O. Hura, A. Nikitina and N. Pastukh) the researcher's own scheme a zoomorphic horse image description is developed and its symbolics in the Ukrainian folklore is emphasized. The symbolic meaning of individual elements of the animal integral image is clarified by the functional principle (functional common features of image and symbol identification (methodology by A. Nikitina), as well as at the linguistic level. Mythological image of a horse is analyzed through its specific characteristics at the morphological, actional and "social" levels, often using the method of binary oppositions. Based on the study of various genres of oral poetry and traditions, rituals that explain the text, symbolic significance of the animal image within the folklore picture of the world of Ukrainians is revealed. The perception of the image of a horse is traced starting from mythological one in the most ancient genres of folklore to actually poetic in lyrical songs, small folklore forms, folklore texts. It is proved that the image of a horse occupies one of the defining places within the system of zoomorphic symbolism, revealing the ambivalent nature but, for the most part, the positive functional load. It is generalized that among the animal figurative and symbolic system of song folklore the image of a horse is marked by the highest level of aestheticization. This image is diverse on both the formal and semantic levels. Even the unusual morphological, actional and "social" characteristics of the horse are perceived as a means of folk songs aestheticizing.

Key words: horse, image, symbol, figurative and symbolic system, zoomorphic character, ethnoaesthetics, linguistic image.

Підписано до друку 15.11.2021 р.
Формат 60×84/16. Папір офсетний.
Друк цифровий. Умов. друк. арк. 0,9.
Наклад 100 прим. Зам. № 171/2021

ТОВ «Растр-7» 79005,
м. Львів, вул. Кн. Романа, 9/1
Тел./факс: (032)235-52-05, email: rastr.sim@gmail.com
Свідоцтво суб'єкта видавничої справи:
ЛВ № 22 від 19.11.2002 р.